

²⁰ *Кидалова А.* Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей: характеристика їх окремих видів // *Право України.* – 2003. – № 5. – С. 53.

²¹ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України: пер. з рос. / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий та ін.; за ред. Ю. С. Червоного. – К.; О.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 260.

²² *Ромовська З. В.* Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 311.

Отримано 9.01.2009

Резюме

В данній статті речь йде о нормативно-правових актах, которые регулируют право родителей изменять фамилии своих детей, порядок и процедуру такого изменения за законодательством Украины.

А. В. ГОНЧАРОВА

*Аліна В'ячеславівна Гончарова, аспірант
Київського університету права НАН України*

ПОРЯДОК СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ДЕЯКИХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Спадкове право європейських континентальних держав розвивалося під впливом римського приватного права, тому основні інститути спадкового права в європейських державах мають між собою багато схожих рис. Спадкування за правом представлення є необхідним елементом спадкового права практично кожної держави, різниця полягає тільки в підставах його застосування і кількості ступеней споріднення, в яких воно допускається. Під спадкуванням за правом представлення розуміють такий порядок спадкування, коли одна особа в разі смерті іншої особи, яка є спадкоємцем за законом, до відкриття спадщини, ніби заступає її місце і набуває права спадкування тієї частки у спадковому майні, яку б отримав померлий спадкоємець, якби він був живий на момент відкриття спадщини¹.

Незважаючи на те, що деякі аспекти спадкування за правом представлення були предметом теоретичного дослідження вітчизняних вчених-цивілістів, таких як Ю. О. Заїка, О. О. Кармаза, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та ін., тим не менш необхідним є комплексне усвідомлення та вивчення норм щодо спадкування за правом представлення в нових умовах. Виникає гостра потреба дослідити шляхом порівняльного аналізу механізми регулювання спадкових правовідносин в іноземних країнах та виробити на цій основі низку теоретичних і практичних рекомендацій, які сприяли б підвищенню ефективності механізмів захисту спадкових прав громадян України.

На практиці виникають питання, пов'язані із застосуванням норм щодо спадкування за правом представлення, які потребують теоретичного уточнення. Зокрема, це питання регламентації спадкових правовідносин, визначення понятійного апарату, удосконалення спадкування за правом представлення, зміна черговості.

Спадкове право держав Східної Європи, акти яких були прийняті в період соціалістичного розвитку, багато в чому схоже з нормами українського спадкового законодавства, за винятком положень, зумовлених національними традиціями.

Згідно ст. 1266 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частину його майна, яка б належала за законом відповідно їхнім матері чи батькові або бабусі чи дідусеві, якби останні були живими на момент відкриття спадщини.

Прабаба, прадід спадкують ту частку його майна, яка б належала за законом

відповідно їхнім дітям (бабі чи дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

Племінники і племінниці спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом відповідно їхнім матері чи батькові (сестрі або братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

Двоюрідні брати і сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом відповідно їхнім матері чи батькові (тітці або батькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.

При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення².

Вивчення спадкового законодавства іноземних держав дає нам можливість прогнозувати перспективи подальшого розвитку інституту спадкового представлення України.

Відповідно до Закону Болгарії "Про спадкоємство" від 29 січня 1949 р., спадкоємці за законом розподілені на чотири черги. В першу чергу успадковують діти, в тому числі усиновлені, а при їх відсутності (друга черга) – їх низхідні нащадки за правом представлення. У третю чергу до спадкування майна померлого закликаються брати та сестри або їх низхідні родичі за правом представлення. В четверту чергу, коли спадкують родичі по бічній лінії право представлення вже не діє, тому, наприклад, внучаті племінники (племінниці) – діти померлих двоюрідних братів (сестер) не є спадкоємцями³.

Цей принцип спадкування за правом представлення повторюється в інших країнах, але зазнає подальшої модернізації.

У законодавстві Польщі перелік осіб, які можуть спадкувати за правом представлення розширений, встановлено, що право представлення в першій бічній гілці діє без обмеження ступеня споріднення. Спадкове право Польщі зазначає, що до спадкування за правом представлення братів та сестер спадкодавця також можуть закликатися його внучаті племінники і племінниці⁴.

Право Сербії, Чорногорії, Хорватії значно звужує коло осіб, які можуть спадкувати за правом представлення, – це внуки і правнуки спадкодавця⁵. При розділі спадкового майна вони поділяють порівно ту частку, що одержав би їх померлий родич. Спадкоємці за правом представлення закликаються до спадкування нарівні зі спадкоємцями першої черги.

Найбільш повно спадкування за правом представлення врегульоване у Франції. Стаття 739 Цивільного кодексу Франції (далі – ЦКФ) визначає право представлення як юридичну фікцію, що дозволяє визнати за представником положення, ступінь споріднення і права, якими володів щодо спадщини і спадкодавця представлений. У законодавстві Франції прямо визначено, що право представлення не може мати місця у відношенні осіб, які є живими (ст. 744 ЦКФ). Відповідно до цієї ж статті відмова представника від спадщини померлого родича не перешкоджає представникові заміщати його під час спадкування за законом, тому онуки будуть закликані до спадкування навіть у тому випадку, якщо раніше вони відмовилися прийняти спадщину своїх батьків⁶.

Право представлення діє тільки за низхідним та першим бічним ступенем споріднення, а також без обмеження ступенів споріднення по прямій лінії включаючи племінників та їх нащадків по бічній лінії⁷.

У Німецькому цивільному законодавстві категорії спадкоємців і черговість їх закликання до спадкування встановлюються за парантелами. Парантела – це група кровних родичів, які беруть початок від спільного предка. У німецькому законодавстві обмеження кількості парантел немає, тому закликатися можуть будь-які родичі, які навіть не знають про своє споріднення, згідно встановленої черговості. Перша парантела очолюється самим спадкодавцем та його низхідними спадкоємцями, в першу чергу дітьми. У випадку смерті кого-небудь з них, їх діти, тобто онуки і подальші родичі без обмеження (§ 1924 Німецького цивільного уложення, далі – НЦУ). Другу парантелу очолюють батьки та їх низхідні родичі, тобто брати і сестри спадкодавця, що успадковують тільки у випадку смерті одного зі своїх батьків, а у випадку смерті брата або сестри закликаються

вже їх діти, тобто племінники, далі також без обмеження (§ 1925 НЦУ). Таким чином, брати і сестри та їх нащадки успадковують тільки за правом представлення. Третю парантелу становлять дід та баба спадкодавця, у випадку смерті кого-небудь з них, частка переходить до нащадків померлого (по суті, за правом представлення). До четвертої парантели входять прадід і прабаба спадкодавця та їх нащадки, до п'ятої – прапрадід та прапрабаба спадкодавця, їх нащадки, причому порядок спадкування у них такий же як і в другий парантелі. Таким чином, у «парантельній» спадковій системі парантела закликається до спадкування лише при відсутності родичів попередньої парантели, але право представлення в кожній з них діє без обмежень⁸.

Законодавство Швейцарії відрізняється від німецького тільки встановленням обмеження кількості парантел. За Швейцарським Цивільним кодексом останніми закликаються до спадкування тільки дід та баба спадкодавця, та їх нащадки⁹.

Законодавство країн Далекого Сходу також знає спадкування за правом представлення. У Китайській Народній Республіці (далі – КНР), де моральні традиційні норми вважалися вище права, також діє Закон про спадкування. Спадкування за цим законом здійснюється відповідно до встановленої черговості. У першу чергу за умови, що чоловіки та жінки користуються рівним правом спадкування, закликаються до спадкування один із подружжя, діти і батьки, а у випадку відсутності спадкоємців першої черги до спадкування закликаються спадкоємці другої черги – брати і сестри, дід і бабка з боку батька і матері.

Спадковий закон КНР спеціально не регламентує спадкування за правом представлення, втім у випадку смерті особи за відсутності її живих дітей на цей момент, правом на спадкування наділені тільки онуки, тобто право представлення носить обмежений характер. Крім того, закон містить уточнення стосовно можливості спадкування тільки онуками, що знаходяться в кровному спорідненні зі спадкодавцем, тобто прийомні діти та пасинки, які знаходилися на утриманні до спадкування не закликаються¹⁰.

У цивільному законодавстві Республіки Казахстан норми щодо спадкування за правом представлення в цілому відповідають суті інституту вітчизняного спадкового права. Так, у п. 1 ст. 1067 Цивільного кодексу Республіки Казахстан закріплено, якщо спадкоємець за законом помер до відкриття спадщини, то його частка в спадщині, що відкрилася, переходить за правом представлення до його нащадків¹¹.

Досліджуючи спадкування за правом представлення у законодавстві інших країн, можна зробити висновок, що практично всі цивільно-правові системи сучасності передбачають інститут права спадкування за представленням. Порівняльний аналіз засвідчує, що були спільні витоки з римського приватного права, але спадкове право кожної держави тісно пов'язане з моральними, релігійними нормами, з національними традиціями та звичаями, тому можна зазначити про кардинальні відмінності в практиці визначення та застосування.

Аналізуючи законодавство країн Союзу незалежних держав (далі – СНД), ми зазначаємо, що порядок спадкування за правом представлення мало відрізняється від українського, оскільки цивільні кодекси держав СНД у цілому розроблені відповідно до Модельного Цивільного кодексу СНД. Згідно п. 1 ст. 1062 ЦК Республіки Беларусь, п. 1 ст. 1067 ЦК Республіки Казахстан, у випадках, передбачених законом, частка спадкоємця за законом, що помер до відкриття спадщини, переходить за правом представлення до його відповідних нащадків і ділиться між ними порівну.

Сутність спадкування за правом представлення відповідає загальним світовим і союзним уявленням про даний спосіб закликання до спадкування, але на відміну від вітчизняного спадкового права негідність померлого спадкоємця або позбавлення його права спадкувати, не є перешкодою для його нащадків спадкувати за правом представлення. Тільки в спадковому законодавстві Республіки Беларусь нащадки померлих до відкриття спадщини спадкоємця, що міг бути відсторонений від спадкування як негідний, можуть бути відсторонені судом від спадкування за правом представлення, якщо суд вважає закликання їх до спадкування порушенням основ моралі (п. 3 ст. 1062 ЦК РБ)¹².

Для українських науковців корисні напрацювання вчених інших країн, це дає можливість проаналізувати, вивчити та вдосконалити українські закони. Аналізуючи законо-

давство України та окремих європейських держав щодо черговості спадкування за правом представлення, ми зазначаємо, що коло осіб, які зазначені у ст. 1266 ЦКУ доречно було б звузити до внуків, правнуків та племінників, як у законодавстві наприклад Сербії та Чорногорії. Це надасть змогу уникнути колізійних питань під час визначення суб'єктів спадкування за правом представлення. Ми неоднозначно сприймаємо виняток з загального правила, за яким прадід і прабаба наділяються правом спадкування за правом представлення, оскільки спадкування за правом представлення померлих родичів по низхідній лінії обмежується черговістю спадкування, зокрема друга черга спадкоємців.

Зазначаємо, що ст. 1266 ЦКУ не надає вичерпного визначення поняттю спадкування за правом представлення, акцентує увагу лише на суб'єктах, які можуть спадкувати. Тому вважаємо, що українським науковцям необхідно доопрацювати поняття спадкування за правом представлення, а саме, надати чітке тлумачення, використовуючи світовий досвід. Поняття спадкування за правом представлення в спадковому законодавстві іноземних країн полягає в заміщенні низхідними особами (дітьми) своїх батьків при спадкуванні від інших осіб, якщо вони померли до, або одночасно зі спадкодавцем. У цивільному праві розглянутих країн спадкування за правом представлення не розцінюється як представлення померлого, тобто правова фікція щодо прийняття майна за померлого спадкоємця його низхідними нащадками, а визначається як самостійне право спадкування.

¹ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення та розвиток: Монографія. 2-е вид. – К., КНТ, 2007. – С. 177.

² Цивільний кодекс України: Науково – практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонові, Н. І. Голубевої. – К., Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – С. 713.

³ Спадковий закон Болгарії // solicitorbulgaria.com/index.php/legislation/inheritance-law:46 – 35k.

⁴ Цивільний кодекс Польщі // <http://www.howtobooks.co.uk/property/france/inheritance>.

⁵ Кармаза О. О. Міжнародне спадкове право: Науково – практичний посібник. – К., Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. – С. 120,

⁶ Цивільний кодекс Франції // www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm – 237k.

⁷ Барцевський М. Ю. Спадкове право. – М., 1996. – С. 113.

⁸ Німецьке цивільне уложення // www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html – 1085k.

⁹ Швейцарський цивільний кодекс // www.servas.org/siexco/images/0/07/The%20Swiss%20Civil%20Code%20in%20English.

¹⁰ Закон про спадкування Китайської Народної Республіки // eg.china-embassy.org/eng/qzyhz/t77135.htm – 23k.

¹¹ Цивільний кодекс Казахстану // www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/lxwekaz.htm – 20k.

¹² Гражданский кодекс Республики Беларусь / Науч. ред. и предисловие д.ю.н., профессора, Заслуженного юриста РБ В. Ф. Чигира. СПб., 2003.

Отримано 29.01.2009

Резюме

В статье анализируются вопросы порядка наследования по праву представления в законодательстве некоторых европейских государств. Обосновывается мысль, что законодательная база по наследственному праву отдельных стран схожа с украинской моделью построения. Раскрываются особенности наследования по праву представления, даётся сравнительная характеристика законодательства как отечественного, так и стран ближнего и дальнего зарубежья. Сделаны выводы по поводу усовершенствования порядка регулирования, поднимается вопрос о внесении изменений в законодательство Украины, касающейся изменения субъектов наследования и определения понятия наследования по праву представления.